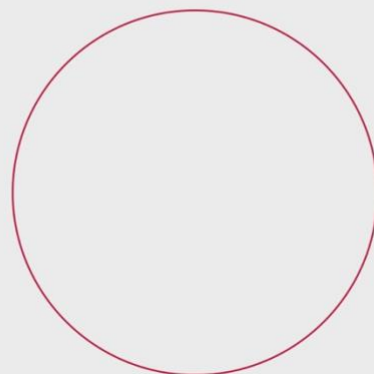

JAK WYKORZYSTAĆ SIECI WSPARCIA SPOŁECZNEGO DO WALKI Z UBÓSTWEM ENERGETYCZNYM?

Joanna Mazurkiewicz, Aleksandra Prusak, Jan Frankowski

Abstrakt

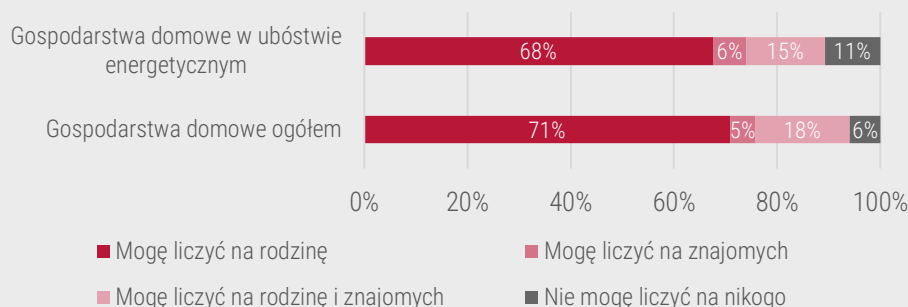
Część osób w ubóstwie energetycznym nie może liczyć na wsparcie bliskich. Programy zwalczania ubóstwa energetycznego mają także ograniczoną skuteczność ze względu na trudności w dotarciu do gospodarstw domowych w kryzysie ubóstwa. Bez wsparcia instytucjonalnego, materialnego i emocjonalnego, osoby w ubóstwie energetycznym nie mogą trwale poprawić swojej sytuacji.

Proponujemy, aby w szerszym zakresie wykorzystać sieci wsparcia społecznego do ograniczania problemu ubóstwa energetycznego. Zaangażowanie lokalnych liderów, grup społecznych i organizacji ułatwi dotarcie do osób ubogich energetycznie i zwiększy skuteczność polityki publicznej. W szczególności rekomendujemy trzy działania: 1) wykorzystanie potencjału lokalnych organizacji w dotarciu do ubogich energetycznie gospodarstw domowych, 2) rozszerzenie zakresu wsparcia w realizacji inwestycji dzięki pomocy udzielanej przez organizacje społeczne, 3) uwzględnienie szczególnych potrzeb energetycznych w konstrukcji instrumentów przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu.

Fakty i liczby

- **12%** gospodarstw domowych w Polsce zmagają się z ubóstwem energetycznym.
- **28%** ubogich energetycznie gospodarstw domowych deklaruje potrzebę pomocy finansowej, a **13%** rzeczowej, ale jej nie otrzymywało.
- Członkowie **11%** ubogich energetycznie gospodarstw domowych nie mogą liczyć na pomoc rodziny i innych bliskich osób.

Osoby w co dziewiątym ubogim energetycznie gospodarstwie są pozbawione wsparcia rodziny i innych bliskich osób

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (GUS, 2020). Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy w razie trudności finansowych są osoby, na których pomoc może Pan/Pani liczyć?

1. Wprowadzenie

Ubóstwo energetyczne to sytuacja, w której członkowie gospodarstwa domowego nie mogą zapewnić w nim wystarczającego poziomu ciepła, chłodu i energii elektrycznej do zasilania urządzeń i do oświetlenia. Przyczyny tego zjawiska mają złożony i systemowy charakter. Najczęściej wskazuje się: 1) mieszkanie w nieefektywnym energetycznie budynku, w którym utrzymanie komfortowej temperatury wymaga dużych nakładów finansowych oraz 2) niskie dochody członków gospodarstwa domowego, które nie wystarczają na pokrycie wysokich kosztów energii. Źródła tych problemów nie są jedynie pochodną indywidualnych cech (na przykład aktywności zawodowej, wieku, niepełnosprawności, pełnionych ról społecznych w gospodarstwie domowym). Wynikają ze złożonego splotu życiowych okoliczności, warunków społeczno-ekonomicznych, dostępności infrastruktury i rozwiązań polityki publicznej. Są też konsekwencją luki płacowej, która wpływa na poziom dochodów i niekorzystnej dla kobiet konstrukcji systemu emerytalnego. Ubóstwo energetyczne ma również negatywny wpływ na zdrowie, dobrostan i jakość życia (Sokołowski i in., 2023; Recalde i in., 2019; Maidment i in., 2014).

Ubóstwem energetycznym szczególnie dotknięte są osoby w starszym wieku, które mieszkają samotnie, oraz samodzielnie prowadzące gospodarstwo domowe i pełniące funkcje opiekuńcze (wychowywanie dziecka, opieka nad osobą z niepełnosprawnością lub osobą starszą). W obu przypadkach dominującą grupą są kobiety. Stanowią one ¼ wszystkich gospodarstw domowych doświadczających ubóstwa energetycznego w Polsce (Mazurkiewicz i in., 2023). Ubóstwo energetyczne jest dodatkowo pogłębiane przez takie czynniki, jak:

- ograniczona możliwość uzyskania dodatkowego dochodu (ze względu na obowiązki opiekuńcze, kryteria pomocy społecznej lub stan zdrowia);
- zwiększone potrzeby energetyczne (które wynikają na przykład z konieczności korzystania ze sprzętów medycznych).

W strategiach radzenia sobie z trudnościami z zaspokojeniem potrzeb energetycznych kluczową rolę odgrywają sieci wsparcia społecznego. Zarówno te nieformalne, obejmujące więzi tworzone przez rodzinę, znajomych i sąsiadów czy inne grupy społeczne, jak i organizacje, których celem jest pomoc osobom w kryzysie ubóstwa. Dane wskazują jednak, że w gospodarstwach domowych doświadczających ubóstwa energetycznego jest dwukrotnie więcej osób, które nie mają wsparcia innych, niż w pozostałych gospodarstwach domowych.

Proponujemy, aby pełniej wykorzystać potencjał społecznych sieci wsparcia przy wdrażaniu instrumentów, które zmniejszają skalę ubóstwa energetycznego. Ułatwi to dotarcie do osób ubogich energetycznie i zwiększy skuteczność polityki publicznej. Rekomendujemy, aby:

1. wykorzystać potencjał lokalnych organizacji, aby dotrzeć do ubogich energetycznie gospodarstw domowych

2. rozszerzyć zakres wsparcia w realizacji inwestycji dzięki pomocy organizacji społecznych

3. uwzględnić szczególne potrzeby energetyczne w konstrukcji instrumentów przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu

W dalszych częściach opracowania oceniamy instrumenty przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu z punktu widzenia wykorzystania potencjału sieci wsparcia. Następnie definiujemy, czym są społeczne sieci wsparcia i jakie mają znaczenie we wdrażaniu programów pomocowych dla szczególnie wrażliwych grup. Identyfikujemy

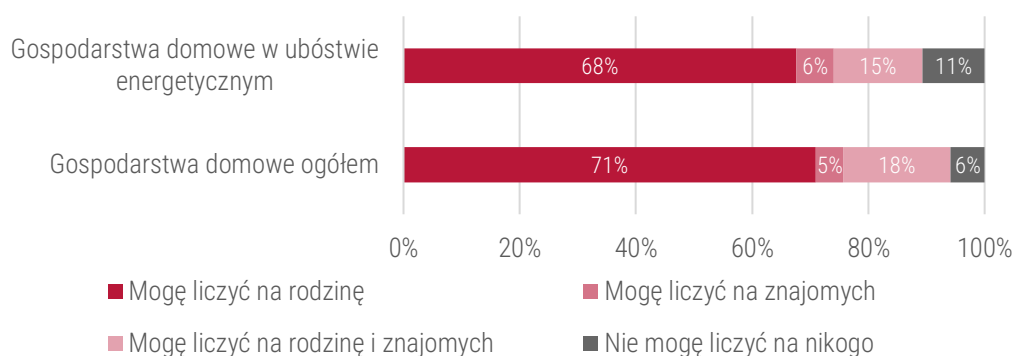
też mechanizm działania sieci wsparcia oraz ich rolę w strategiach radzenia sobie osób w ubóstwie energetycznym. Ostatnia część to podsumowanie i rekomendacje, jak skutecznie wdrażać programy pomocy osobom zmagającym się z ubóstwem energetycznym.

2. Jak działają dotychczasowe instrumenty wspierania osób w ubóstwie energetycznym?

Wsparcie osób w kryzysie ubóstwa energetycznego obejmuje pomoc finansową i doradczą. Ma formę pomocy socjalnej, wsparcia inwestycji w termomodernizację budynków i wymianę źródeł ciepła, a także kampanii informacyjnych i edukacyjnych. Programy te wdrażają władze krajowe i lokalne. Ich skuteczność jest jednak ograniczona ze względu na trudności w dotarciu do gospodarstw domowych, które doświadczają ubóstwa energetycznego, ale pozostają poza systemem opieki społecznej. W tej części przedstawiamy instrumenty, które zmniejszają ubóstwo energetyczne. Opisujemy zarówno rodzaj udzielanego wsparcia, jak i przyczyny, które sprawiają, że trudno jest dotrzeć do niektórych gospodarstw domowych.

System pomocy społecznej nie zawsze obejmuje osoby w ubóstwie energetycznym. Dane wskazują, że w 11% ubogich energetycznie gospodarstw domowych, ich członkowie nie mogli liczyć na wsparcie bliskich osób (wykres 1). Co więcej, niemal co trzecie gospodarstwo domowe ubogie energetycznie deklarowało potrzebę korzystania z pomocy finansowej, a co dziesiąte z pomocy rzeczowej, mimo że jej nie kwalifikowało się do jej otrzymania (GUS, 2020). Sytuacja ta obrazuje, jak trudno jest zapewnić efektywne wsparcie ubogim energetycznie gospodarstwom domowym w ramach systemu pomocy społecznej. Jedną z przyczyn takiego deficytu jest przyjmowanie kryterium dochodowego jako podstawy przyznawania świadczeń. Ubóstwo energetyczne może dotyczyć gospodarstw domowych, których członkowie uzyskują dochody wyższe niż te, które kwalifikują do korzystania z pomocy państwa. Dzieje się tak na przykład w budynkach o dużym zapotrzebowaniu na energię. W rezultacie, ubogie energetycznie gospodarstwa domowe, mimo swojej trudnej sytuacji, nie zawsze mogą liczyć na wsparcie finansowe ze strony systemu pomocy społecznej.

Wykres 1. Osoby w co dziewiątym ubogim energetycznie gospodarstwie są pozbawione wsparcia rodziny i innych bliskich osób

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (GUS, 2020). Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy w razie trudności finansowych są osoby, na których pomoc może Pan/Pani liczyć?

Problemem jest też nieuwzględnianie różnic w potrzebach energetycznych obywateli w konstrukcji instrumentów przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu. Różnice w zakresie potrzeb wynikają z takich uwarunkowań, jak na przykład stan zdrowia. W szczególnej sytuacji są osoby zmuszone do zużywania większych ilości energii ze względu na konieczność stałego użytkowania sprzętu medycznego – na przykład respiratorów (Mazurkiewicz, 2023). Sama identyfikacja danej osoby jako seniora, osoby przewlekle chorej lub

z niepełnosprawnością nie wystarczy jednak, by właściwie określić jej potrzeby energetyczne. Konieczne jest rozpoznanie, w jakim stopniu kondycja danej osoby wpływa na korzystanie z energii w gospodarstwie domowym i potrzebę wsparcia.

Same świadczenia pieniężne nie prowadzą też do trwałej poprawy sytuacji gospodarstw i nie zwiększają ich odporności na zmiany cen energii. Działania te mają charakter interwencyjny i służą kompensowaniu zwiększonych wydatków na energię. Przykładem jest seria dodatków wprowadzonych w ramach tarczy inflacyjnej: m.in. dodatek osłonowy, węglowy czy elektryczny. Większość tych instrumentów miała charakter przejściowy, a ich wypłata była uzależniona od przesłanek każdorazowo określanych jako kryteria udzielania pomocy. W sytuacji, gdy sprowadzały się wyłącznie do jednorazowych transferów pieniężnych, bez określenia potrzeb gospodarstwa domowego i wsparcia poprawy efektywności energetycznej, ich charakter należy ocenić jako doraźny i mało efektywny w skutecznym ograniczaniu ubóstwa energetycznego.

W wielu przypadkach gospodarstwa domowe potrzebują dodatkowej pomocy w ubieganiu się o wsparcie. Pomoc taka jest potrzebna na przykład przy wyborze odpowiedniego programu finansowania modernizacji i zwiększenia efektywności energetycznej budynku lub przy zbieraniu dokumentów, które są konieczne, aby otrzymać dotację. Pomocą taką zajmują się doradcy energetyczni. Udzielają oni informacji na temat dostępnych form wsparcia, dopasowują je do potrzeb danego gospodarstwa i pomagają przejść przez proces wnioskowania. Doradcy energetyczni działający w obrębie gminy dobrze znają realia miejscowości, w których pracują. Są więc świadomi potrzeb ich mieszkańców. W rozszerzonym zakresie działalność doradców może obejmować też pomoc w realizacji inwestycji (ramka 1). Jest to przykład połączenia wsparcia udzielanego w ramach sieci nieformalnych (bezpośredniego, opartego na zaufaniu, ukierunkowanego na specyficzne potrzeby poszczególnych osób) i formalnych (programów pomocowych oferowanych przez instytucje państwowe).

Ramka 1. Operatorzy w programie „Czyste Powietrze”

Rozszerzenie zakresu wsparcia doradców energetycznych w programie Czyste Powietrze jest celem działań pilotażowych, które rozpoczęły się w II połowie 2023 roku. Zadaniem operatorów będzie wsparcie beneficjentów przez cały proces inwestycyjny – od wnioskowania o finansowanie po rozliczenie dotacji. W charakterze doradców działać będą wyłonione w drodze konkursu organizacje pozarządowe i przedsiębiorstwa oraz wybrane gminy. Szczególnie interesujące jest włączenie do programu samorządów lokalnych ze względu na możliwość wykorzystania danych o mieszkańcach, które są przez nie gromadzone, ale nie są dostępne dla podmiotów zewnętrznych.

Skuteczność kampanii edukacyjnych, które promują oszczędzanie energii, jest ograniczona z punktu widzenia wsparcia udzielanego osobom znajdującym się w kryzysie ubóstwa energetycznego. Działania te mają podnieść ogólną świadomość obywateli na temat oszczędzania energii i płynących z tego korzyści oraz promować ekologiczne rozwiązania. Pozwalają nie tylko na zdobycie informacji, ale przede wszystkim wzmacniają poczucie zaradności i sprawczości w codziennym zarządzaniu energią. Mają istotne znaczenie dla budowania świadomości energetycznej, poszanowania energii i ograniczania zachowań, które prowadzą do strat związanych z nieodpowiednim korzystaniem z energii. Problemem osób doświadczających kryzysu ubóstwa energetycznego jest jednak niedostateczna, a nie nadmiarowa konsumpcja energii. Dlatego koncentrowanie się wyłącznie na poradach i „trikach” dotyczących oszczędzania energii, może utrwałać błędną i niebezpieczną narrację, że gdyby tylko gospodarstwa domowe o niskich dochodach były bardziej ostrożne, wydajne i rozsądne w zużyciu energii, nie miałyby trudności z opłaceniem rosnących rachunków. W kampaniach informacyjnych konieczne jest, aby wskazywać na różnorodność potrzeb gospodarstw domowych oraz innych strukturalnych przyczyn ubóstwa energetycznego.

3. Czym są społeczne sieci wsparcia?

W tej części wyjaśniamy, czym są społeczne sieci wsparcia i jakie są ich rodzaje. Zwracamy też uwagę na powiązania między występowaniem sytuacji kryzysowych a funkcjonowaniem formalnych i nieformalnych sieci wsparcia.

Wsparcie społeczne to pomoc dla osoby lub grupy osób, które znajdują się w trudnej sytuacji i nie są w stanie samodzielnie z nią sobie poradzić. Pomoc ta ma zabezpieczyć potrzeby życiowe i udziela ją jej najbliżsi: rodzina, przyjaciele, sąsiedzi, lub przedstawiciele organizacji, które wspierają osoby w trudnej sytuacji (na przykład system pomocy społecznej, ochrony zdrowia, instytucje edukacyjne). Grupa bliskich, która wspiera osobę w kryzysie, określana jest jako nieformalna sieć wsparcia, natomiast organizacje pomocowe należą do sieci formalnych. Dostępność wsparcia zależy zatem od relacji społecznych, jakie mają osoby doświadczające kryzysu.

Wsparcie społeczne pomaga poradzić sobie z trudną sytuacją życiową. Pomoc w ramach społecznych sieci wsparcia może być materialna (rzeczowa lub finansowa) lub niematerialna (wsparcie informacyjne, emocjonalne i wzmacniające czy wartościujące). Nie polega więc tylko na dostarczaniu konkretnych dóbr i usług. Równie ważne jest przekazywanie informacji, pomoc w ocenie i znalezieniu skutecznych działań zaradczych oraz wsparcie emocjonalne (tabela 1). W rezultacie osoby w kryzysie stają się bardziej kompetentne i zaradne, lepiej radzą sobie z problemem, a także mają większe poczucie sprawczości. W ten sposób sieci społeczne pomagają w aktywnym poszukiwaniu rozwiązań w trudnych sytuacjach. Jednocześnie zapewniają wsparcie, które pomaga zmniejszać negatywny wpływ niekorzystnej sytuacji życiowej na dobrostan osób doświadczających kryzysu.

Tabela 1. Rodzaje wsparcia społecznego

Rodzaje wsparcia	Zakres
Instrumentalne	Pomoc rzeczowa i finansowa, działalność charytatywna, działania bezpośrednie (na przykład udostępnianie schronienia, zaopatrzenie w leki, dostarczanie odzieży itp.)
Informacyjne	Dostarczanie informacji lub porad, które umożliwiają rozwiązanie problemów, dotarcie do odpowiednich instytucji pomocowych i lepsze zrozumienie sytuacji. To również informacje zwrotne, dzięki którym wspierany uzyskuje wiedzę o tym, czy jego działania są skuteczne oraz dzielenie się wiedzą i doświadczeniem przez osoby, które znalazły się w podobnej sytuacji.
Emocjonalne	Okazywanie empatii i wsparcia, aktywne słuchanie, wyrażanie troski. Umożliwia łagodzenie trudnej sytuacji, wyciszenie negatywnych emocji, uwolnienie się od napięć, obaw i smutku.
Wartościujące	Informacja zwrotna dotycząca tego, jak daną osobę postrzegają i oceniają najbliżsi. Celem jest podnoszenie samooceny, wzbudzenie nadziei.

Źródło: Opracowanie na podstawie (Glanz i in., 2008; Cieślak i Sęk, 2023)

Osoby doświadczające ubóstwa są często wykluczone społecznie. Może to sprawiać, że mają mniej możliwości, aby uczestniczyć w społecznych sieciach wsparcia. Aby budować i utrzymywać sieci wsparcia, potrzebna jest umiejętność i możliwość nawiązywania i utrzymywania bliskich relacji oraz poczucie własnej wartości. Rozległe sieci społeczne mają przede wszystkim osoby o wyższym kapitale społecznym i kulturowym. Zmaganie się z sytuacją kryzysową często skutkuje wycofaniem się z życia towarzyskiego i wykluczeniem społecznym. Z kolei trudności w relacjach społecznych i samotność mogą pogłębiać bezradność wobec kryzysów (Middlemiss i in. 2019). Osoby znajdujące się w najtrudniejszej sytuacji, bo pozbawione wsparcia bliskich osób, często nie są w stanie skorzystać z pomocy systemowej, która wymaga wiedzy o funkcjonowaniu programów pomocowych, procesie ubiegania się o środki czy procedur aplikacyjnych. Im bardziej skomplikowane procedury, tym bardziej proces ten jest uciążliwy i stygmatyzujący. W rezultacie, instytucje

wsparcia w wielu przypadkach nie są w stanie dotrzeć do swoich beneficjentów, a część osób pozostaje w kryzysie przez wiele lat.

4. Jakie znaczenie mają społeczne sieci wsparcia dla osób w kryzysie ubóstwa energetycznego?

W tej części przedstawiamy wyniki badań jakościowych, przeprowadzonych w okresie od kwietnia do czerwca 2023 roku, wśród 35 kobiet zmagających się z ubóstwem energetycznym. W wywiadach zwracaliśmy uwagę na sposoby radzenia sobie w tej sytuacji. Na tym, jakie działania podejmowały, by usunąć przyczyny swoich trudności oraz złagodzić negatywny wpływ ubóstwa energetycznego na emocje. Wyjaśniamy, jakie funkcje pełnią społeczne sieci wsparcia w strategiach radzenia sobie w kryzysie ubóstwa energetycznego. Wnioski z badań jakościowych zestawiliśmy z wynikami Badania Spójności Społecznej GUS¹.

Najczęściej stosowaną strategią w sytuacji ubóstwa energetycznego jest samokontrola. Jest ona związana z bardzo oszczędnym korzystaniem z energii: obniżoną temperaturą w mieszkaniu (lub całkowitą rezygnacją z ogrzewania), ograniczeniem oświetlenia, organizowaniem codziennych czynności, na przykład prania czy gotowania w taki sposób, by zużywać jak najmniej energii. Co ważne, racjonowanie energii jest w tym przypadku regularnym i wymuszonym sposobem radzenia sobie z wysokimi kosztami energii i utrzymania mieszkania (Mazurkiewicz i in., 2023). Duże wydatki na mieszkanie często wiążą się też z rezygnacją z innych podstawowych potrzeb. W ubogich energetycznie gospodarstwach domowych niemal dwukrotnie częściej niż w innych osoby dorosłe rezygowały z zakupu leków czy wizyt u lekarzy specjalistów. Ograniczony też był udział dzieci w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych (GUS, 2020).

Poszukiwanie wsparcia w ramach sieci jest ważnym elementem strategii radzenia sobie w sytuacji ubóstwa energetycznego. Pomoc taka jest dostarczana w ramach formalnych i nieformalnych sieci wsparcia (rysunek 1). Osoby zmagające się z ubóstwem energetycznym w pierwszej kolejności zwracają się o pomoc do najbliższych. Wsparcie otrzymują przede wszystkim od najbliższej rodziny, przede wszystkim dorosłych dzieci. Są one głównym źródłem wsparcia materialnego (także finansowego) i emocjonalnego. Ten wniosek znajduje odzwierciedlenie w wynikach Badania Spójności Społecznej, które wskazują, że sfera nieformalnych relacji społecznych zdominowana jest przez więzi rodzinne. Były one głębsze niż relacje towarzysko-sąsiedzkie.

Rysunek 1. Formalne i nieformalne sieci wsparcia osób w kryzysie ubóstwa energetycznego

Źródło: opracowanie własne

¹ Korzystamy z najnowszych dostępnych wyników badania, opublikowanych w 2020 r. Odwołujemy się do tych aspektów ubóstwa, które wskazywane były w przeprowadzonych przez nas wywiadach bezpośrednich w 2023 r.

Wsparcie w ramach sieci nieformalnych ułatwia radzenie sobie z materialnymi i emocjonalnymi aspektami ubóstwa energetycznego. Obejmuje nie tylko podstawową pomoc w codziennym funkcjonowaniu (na przykład pozyskanie opału czy drobne naprawy w domu), ale też wsparcie informacyjne (głównie w poszukiwaniu informacji, załatwianiu spraw urzędowych) i emocjonalne. Co ważne, źródłem wsparcia informacyjnego i emocjonalnego są także osoby spoza najbliższego kręgu rodzinnego – głównie bliscy znajomi i sąsiedzi. Możliwość uzyskania wsparcia w ramach sieci nieformalnych jest szczególnie istotna dla osób mieszkających samotnie, zwłaszcza starszych, które mają trudności z samodzielnym funkcjonowaniem lub nie mają wystarczających kompetencji (w tym cyfrowych), by uzyskać dostęp do informacji i skorzystać ze wsparcia instytucjonalnego (na przykład samodzielnie wypełnić formularz urzędowy).

Wsparcie w ramach sieci nieformalnych nie wystarczy jednak, by wyjść z ubóstwa energetycznego. Rodzina i przyjaciele zapewniają niezbędną pomoc, szczególnie w sytuacjach nagłych lub krótkotrwałych. Ale nie wystarczy ona, by skutecznie zwalczyć strukturalne przyczyny ubóstwa energetycznego. Wynika to nie tylko z braku odpowiednich zasobów wśród osób tworzących sieć wsparcia. Nawet inwestycje w docieplenie budynku lub wymianę źródeł ciepła mogą być niewystarczające, jeśli przyczyną ubóstwa energetycznego są niskie dochody i brak możliwości podjęcia dodatkowej pracy ze względu na wiek, rolę społeczną lub stan zdrowia.

Osobom ubogim energetycznie nie jest łatwo prosić o pomoc instytucjonalną. Towarzyszy im wstyd i starają się unikać stygmatyzacji. Dotyczy to nie tylko korzystania z pomocy społecznej, ale i doradztwa energetycznego. W naszych badaniach osoby te często nie zgadzały się na określanie siebie jako żyjących w ubóstwie energetycznym. Podkreślały przyzwyczajenie do życia w niedogranych domach jako części ich codzienności. Akceptacja tego stanu jest niepokojąca, ponieważ wskazuje, że dla osób doświadczających kryzysu niższe standardy życiowe stają się normą. Wpływa też na poziom motywacji do zmiany swojej sytuacji (Butler, 2022).

Wsparcie w ramach sieci społecznych obniża ryzyko znalezienia się w ubóstwie energetycznym i skraca czas trwania kryzysu ubóstwa energetycznego. Jednocześnie zwiększa indywidualne zasoby, które pozwalają na radzenie sobie w sytuacji ubóstwa energetycznego (rysunek 2). W szczególności, ułatwia pozyskiwanie nowych informacji, identyfikowanie potencjalnych środków zaradczych dla pojawiających się problemów i wybór najlepszego rozwiązania. Pomaga więc ograniczać niepewność, budować poczucie kontroli i sprawczości (ścieżka 1). Współpraca między podmiotami, które tworzą sieci formalne i nieformalne wspiera rozwijanie zasobów i kompetencji organizacji zajmujących się pomocą (ramka 2). W dłuższej perspektywie umożliwia też wypracowanie rozwiązań, które można wdrożyć w różnych społecznościach, i wzmacnia zaufanie do instytucji (ścieżka 2). Wymiana informacji, która następuje w ramach sieci, sprzyja też budowaniu wzorców zachowań ograniczających ryzyko znalezienia się w kryzysie w przyszłości i lepszemu wykorzystaniu energii w gospodarstwach domowych (ścieżka 3).

Ramka 2. Akcja „Zgłoś sąsiada do ogrzania”

Innowacyjny projekt uruchomiony w gminie Godów w województwie śląskim zakłada współpracę mieszkańców i samorządu w walce z ubóstwem energetycznym. Podstawą pomysłu jest uruchomienie platformy internetowej, która pozwoli sąsiadom anonimowo zgłaszać osoby, które mogą doświadczać ubóstwa energetycznego, a z różnych powodów nie ubiegają się o pomoc samodzielnie. Zgłoszenie jest weryfikowane przez pracowników gminy, którzy mogą przygotować ofertę pomocy. Pozwala to nie tylko dotrzeć do osób potrzebujących wsparcia, ale też dopasować zakres i rodzaj pomocy do potrzeb danego gospodarstwa domowego z uwzględnieniem zasobów gminy.

Rysunek 2. Oddziaływanie sieci wsparcia społecznego na zdolność gospodarstw domowych do zaspokojenia potrzeb energetycznych

Źródło: Opracowanie na podstawie (Glanz i in., 2008)

5. Wnioski dla polityki publicznej: jak zwiększyć rolę sieci wsparcia?

Część osób, które doświadczają ubóstwa energetycznego, jest pozbawiona wsparcia bliskich. Oznacza to, że nie mogą one liczyć na pomoc w ramach nieformalnych sieci wsparcia, która jest jedną z podstawowych strategii radzenia sobie w kryzysie ubóstwa. Deficyt ten można uzupełnić dzięki rozwinięciu dotychczasowych instrumentów przeciwdziałania ubóstwu o mechanizmy typowe dla nieformalnych sieci wsparcia. Potrzebne są działania, które pozwolą ograniczyć niepewność i wzmocnić pozycję osoby w kryzysie oraz umożliwią budowanie nowych kanałów dotarcia do osób w ubóstwie energetycznym. Rezultatem tych zmian będzie większa skuteczność obecnych programów. Dlatego rekomendujemy, aby:

1. wykorzystać potencjał lokalnych organizacji, aby dotrzeć do ubogich energetycznie gospodarstw domowych

2. rozszerzyć zakres wsparcia w realizacji inwestycji, dzięki pomocy udzielanej przez organizacje społeczne

3. uwzględnić szczególne potrzeby energetyczne w konstrukcji instrumentów przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu

Wykorzystanie potencjału wspólnot i organizacji lokalnych ułatwi dotarcie do ubogich energetycznie osób, które znajdują się poza systemem pomocy społecznej. Włączenie różnych grup społecznych, na przykład lokalnych organizacji pozarządowych, kół zainteresowań, instytucji kultury, wspólnot sąsiedzkich i religijnych, jest kluczowe, aby dotrzeć z informacjami o dostępnych instrumentach wsparcia. W szczególności do tych osób, które pozostają niewidoczne dla systemu pomocy społecznej. Główną zaletą takiego działania jest możliwość reakcji na problem ubóstwa energetycznego bez zwiększania poczucia wstydu i stygmatyzacji. Jest to ważne, ponieważ sposób przekazywania informacji wpływa na podejmowanie konkretnych działań i decyzji i ich skuteczność. Zaangażowaniu lokalnych wspólnot służyć może na przykład organizacja spotkań informacyjnych i szkoleń interwencyjnych dotyczących form pomocy dla lokalnych liderów społecznych oraz wspieranie inicjatyw lokalnych, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach. Równie istotne jest udrożnienie przepływu informacji zwrotnej o osobach w kryzysie ubóstwa energetycznego, które wymagają wsparcia, między organizacjami świadczącymi pomoc w sposób systemowy i organizacjami podejmującymi inicjatywy społeczne, pod warunkiem ochrony danych wrażliwych.

Rozszerzenie zakresu wsparcia ułatwi realizację inwestycji osobom, które nie mają zasobów, by samodzielnie organizować i nadzorować ten proces. Dla części osób ubogich energetycznie, na przykład samotnie mieszkających senierek i seniorów, barierą są nie tylko środki finansowe, ale też organizacja, nadzorowanie prac i rozliczenie dotacji. Obecnie doradztwo energetyczne obejmuje przede wszystkim wstępne etapy procesu termomodernizacji: wybór zakresu remontu i pomoc w prawidłowym złożeniu wniosku o dotację. Możliwość otrzymania wsparcia również na dalszych etapach inwestycji jest niezbędna, aby skuteczniej pomagać tym osobom, które nie byłyby w stanie samodzielnie przeprowadzić tego procesu. Pracę doradców energetycznych mogłyby w tym zakresie wspomagać lokalne organizacje społeczne. Pozwoliłoby to wykorzystać potencjał organizacji, którym ufają zarówno samorządy, jak i społeczność lokalna i które znają lokalne środowisko. Przewagą tych podmiotów jest też doświadczenie w pracy z osobami w trudnej sytuacji. Dzięki zwiększeniu współpracy doradców energetycznych z organizacjami społecznymi wsparcie udzielane osobom ubogim energetycznie mogłoby być kompleksowe, a przy tym czerpałoby z istniejących już zasobów lokalnych.

Uwzględnienie szczególnych potrzeb energetycznych w konstrukcji instrumentów przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu pozwoli na lepsze dopasowanie zakresu pomocy udzielanej gospodarstwom domowym. Wśród beneficjentów organizacji społecznych są osoby, których zwiększone potrzeby energetyczne wynikają z wieku, obniżonego poziomu sprawności czy stanu zdrowia. Te aspekty nie są obecnie uwzględniane w konstrukcji instrumentów przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu. W konsekwencji, podstawowym kryterium, które uprawnia do uzyskania świadczeń lub większych dofinansowań, jest dochód wnioskodawcy. Pomijane są natomiast czynniki trwale i silnie zwiększające zapotrzebowanie na energię, jak na przykład niepełnosprawność czy konieczność stałego użytkowania sprzętu medycznego. Uzupełnienie kryteriów wymaganych do uzyskania wsparcia o czynniki pozadochodowe pozwoliłoby skuteczniej docierać z pomocą do osób, które nie były do niej uprawnione, mimo swojej szczególnie trudnej sytuacji. Wsparcie osób o szczególnych potrzebach energetycznych wynikających ze stanu zdrowia może przyjąć formę transferów społecznych, ulgi podatkowej lub zmian w taryfach na sprzedaż energii. Wskazanie rozwiązania optymalnego z punktu widzenia ograniczania ubóstwa energetycznego wymaga jednak odrębnych badań.

Bibliografia

- Butler C. (2022) *Energy Poverty, Practice, and Policy*. Springer International Publishing, Cham.
- Cieślak R., Sęk H. (red.) (2023) *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Clair A., Baker E. (2022) Cold homes and mental health harm: Evidence from the UK Household Longitudinal Study. *Social Science & Medicine* 314, 115461.
- Glanz K., Rimer B.K., Viswanath K. (red.) (2008) *Health behavior and health education: Theory, research, and practice*, 4th ed. Jossey-Bass.
- GUS, 2020. *Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*. Warszawa.
- Maidment C.D., Jones C.R., Webb T.L., Hathway E.A., Gilbertson J.M. (2014) The impact of household energy efficiency measures on health: A meta-analysis. *Energy Policy* 65, 583–593.
- Mazurkiewicz J. (2023) „Ulga na prąd” zamroziła ceny, ale nie zamroziła rachunków. <https://wyborcza.biz/biznes/7,179195,29902229,ulga-na-prad-zamrozila-ceny-ale-nie-zamrozila-rachunkow.html> (dostęp 26.01.24).
- Mazurkiewicz J., Prusak A., Frankowski J., Sokołowski J. (2023) *Ubóstwo energetyczne kobiet w Polsce*, IBS Research Report, 01/2023.
- Recalde M., Peralta A., Oliveras L., Tirado-Herrero S., Borrell C., Palència L., Gotsens M., Artazcoz L., Marí-Dell’Olmo M. (2019) Structural energy poverty vulnerability and excess winter mortality in the European Union: Exploring the association between structural determinants and health. *Energy Policy* 133, 110869.
- Sokołowski J., Frankowski J., Lewandowski P. (2023) Energy poverty, housing conditions, and self-assessed health: evidence from Poland. *Housing Studies* 1–30.

Badania IBS na temat ubóstwa energetycznego

Ubóstwo energetyczne jest przedmiotem badań Instytutu Badań Strukturalnych od 2015 roku. Wypracowaliśmy i zaadaptowaliśmy do polskich warunków miary ubóstwa energetycznego stosowane w Unii Europejskiej. Udoskonalamy metodologię pomiaru, prowadzimy badania grupy dotkniętej ubóstwem energetycznym i przedstawiamy propozycje jego ograniczenia. Wyniki naszych badań publikujemy na stronie internetowej: ibs.org.pl/publications/

Publikacje IBS

1. Sokołowski J., Frankowski J., Lewandowski P. (2023). Energy poverty, housing conditions, and self-assessed health: evidence from Poland. *Housing Studies* 1–30, DOI: 10.1080/02673037.2023.2176831
2. Mazurkiewicz J., Prusak A., Sokołowski J., Frankowski J. (2023). Ubóstwo energetyczne kobiet w Polsce. IBS Research Report 01/2023
3. Frankowski J., Sokołowski J., Mazurkiewicz J. (2022). Jak sprawiedliwie modernizować budynki komunalne? IBS Policy Paper 02/2022
4. Sokołowski J., Frankowski J. (2021). Jak poprawić jakość życia osób ubogich energetycznie? IBS Policy Paper 01/2021
5. Sokołowski J., Lewandowski P., Kielczewska A., Bouzarovski S. (2020). A multidimensional index to measure energy poverty: the Polish case, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 15:2, 92–112, DOI: 10.1080/15567249.2020.1742817
6. Rutkowski J., Sałach K., Szpor A., Ziółkowska (Święcicka) K. (2018). Jak ograniczyć skalę ubóstwa energetycznego w Polsce? IBS Policy Paper 01/2018.
7. Sałach K., Lewandowski P. (2018). Pomiar ubóstwa energetycznego na podstawie danych BBGD – metodologia i zastosowanie. IBS Research Report 01/2018.
8. Sałach K., Lewandowski P. (2018). Ubóstwo energetyczne w Polsce 2012 – 2016. Zmiany w czasie i charakterystyka zjawiska. IBS Brief Report.
9. Lis M., Miazga A., Sałach K., Święcicka K., Szpor A. (2017). Ubóstwo energetyczne w Polsce – diagnoza i rekomendacje. IBS Policy Brief.
10. Szpor A., Lis M. (2016). Ograniczenie ubóstwa energetycznego w Polsce – od teorii do praktyki. IBS Policy Paper 06/2016.
11. Lis M., Miazga A., Sałach K. (2016). Zróżnicowanie regionalne ubóstwa energetycznego. IBS Working Paper 09/2016.
12. Lis M., Sałach K., Święcicka K. (2016). Rozmaitość przyczyn i przejawów ubóstwa energetycznego. IBS Working Paper 08/2016.
13. Lis M., Miazga A., Ramsza M. (2016). Dynamiczne własności miar ubóstwa energetycznego. IBS Research Report.
14. Szpor A. (2016). Ubóstwo energetyczne w Polsce – temat zastępczy czy realny problem? IBS Policy Paper 02/2016.
15. Miazga A., Owczarek D. (2015). Dom zimny, dom ciemny – czyli ubóstwo energetyczne w Polsce. IBS Working Paper 16/2015.
16. Lis M., Miazga A. (2015). Kogo obciążą wzrost cen energii? Mapa wydatków energetycznych Polaków. IBS Working Paper 11/2015.

Joanna Mazurkiewicz

Institut Badań Strukturalnych
e-mail: joanna.mazurkiewicz@ibs.org.pl

Aleksandra Prusak

Institut Badań Strukturalnych
e-mail: aleksandra.prusak@ibs.org.pl

Jan Frankowski

Institut Badań Strukturalnych
e-mail: jan.frankowski@ibs.org.pl

Seria IBS Policy Paper

Seria IBS Policy Paper w przystępnej formie prezentuje wyniki badań ekonomicznych w celu podniesienia jakości debaty publicznej.

Redaktor serii - Jan Rutkowski

IBS Policy Paper 1/2024

ISSN: 2451-4365

Redakcja językowa - Dorota Ciborowska

Informacje dodatkowe

Dziękujemy Janowi Rutkowskiemu i Aleksandrze Krugły za cenne uwagi oraz pomoc w opracowaniu tekstu.

Podziękowania składamy też Federacji Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko – Mazurskiego FOSa oraz Fundacji Niesiemy Nadzieję za pomoc w organizacji badań.

Badanie sfinansowane ze środków European Climate Foundation.

Treść niniejszej publikacji wyraża poglądy Autorów i niekoniecznie jest tożsama ze stanowiskiem Instytutu Badań Strukturalnych. Stosuje się zwyczajowe zastrzeżenia.

O IBS

Institut Badań Strukturalnych jest niezależną i apolityczną fundacją naukową. W pracy badawczej koncentrujemy się na analizie ekonomicznej oraz ocenie skutków polityk publicznych w obszarze: rynku pracy, demografii, edukacji, polityki rodzinnej, finansów publicznych oraz energii i klimatu. Korzystamy z nowoczesnych narzędzi modelowych, statystycznych, ekonometrycznych i informatycznych. Badania realizujemy z dbałością o metodologię i obiektywizm.

Od początku działalności (2006 r.) zrealizowaliśmy blisko 200 projektów naukowych, w tym m.in. dla Banku Światowego, OECD, ministerstw, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Kancelarii Prezydenta RP, Narodowego Banku Polskiego, organizacji przedsiębiorców oraz dla innych stowarzyszeń i fundacji.

Wyniki badań Instytutu są ogólnie dostępne, a szczególną rolę w ich upowszechnianiu pełnią dwie serie wydawnicze: IBS Working Paper oraz IBS Policy Paper. Wszystkie artykuły, raporty, jak i informacje o naszych projektach oraz konferencjach znajdują się w serwisie ibs.org.pl.

e-mail: ibs@ibs.org.pl

twitter: [@ibs_thinktank](https://twitter.com/ibs_thinktank)